ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Меленка Сергія Гавриловича
на дисертацію Сердюка Івана Вікторовича «Взаємодія права та моралі в умовах інформаційного суспільства: філософсько-правовий дискурс», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.0012 — філософія права

Актуальність теми дисертаційного дослідження І.В. Сердюка не викликає сумнівів і зумовлена як тими процесами, що відбуваються в правовій реальності сучасних країн світу та України (зокрема, становленням інформаційного суспільства, глобалізацією, інтеграцією до міжнародного і європейського права), так і потребами їх філософсько-правового осмислення, наукового забезпечення, необхідністю визначення науково-обґрунтованих шляхів подальшого правового розвитку України в реаліях нового інформаційного простору. Інформаційне суспільство набуває глобального характеру, що зумовлює появу нових проблем, у тому числі у сфері права. Йдеться насамперед про інтеграцію та уніфікацію правових інститутів та норм, конвергенцію національних правових систем, які актуалізують питання збереження самобутності національного правового розвитку.

Інформатизація суспільства стала визначальним фактором світового розвитку, поява інформаційно-комунікаційних технологій докорінно змінює усю систему суспільних відносин, що обумовлює необхідність переосмислення ролі соціальних регуляторів, перш за все права і моралі, як основних засобів упорядкування людського співжиття. Право і мораль є кореляційними поняттями, від їх ефективної взаємодії значною мірою залежить стан законності і правопорядку в країні, рівень юридичної культури і правосвідомості. Встановлення меж правового і морального регулювання суспільних відносин, визначення закономірностей розвитку права і моралі, їх взаємодії в умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства, є важливою і актуальною задачею правової науки і правової політики держави. Перед теорією права та теорією моралі постає завдання розробки і

ВРСДЗ НАВС
Вх. № 156
"15" 01 2019 р.
кількість аркушів:
осн. док. 10 додаток —

формування принципових положень, реалізація яких має забезпечити законність, політичну стабільність і правопорядок. Фундаментальні виклики, що постають перед людством в умовах нової інформаційної реальності, вимагають філософсько-правового осмислення співвідношення права і моралі як структурних елементів соціальної реальності.

Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Детальне ознайомлення з текстом дисертації І.В. Сердюка дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до філософсько-правових проблем взаємодії права та моралі в умовах інформаційного суспільства відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю. Варто відзначити добру структурованість роботи, логічність викладу матеріалу, якісну методологічну основу, що у свою чергу відіграло значну роль при здійсненні цього дослідження. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації визначається:

- значною джерельною базою дослідження, яка охоплює 319 наукових джерел з різних галузей наукових знань, які стосуються предмету дослідження, зокрема історії філософії та соціальної філософії, етики та філософії права, культурології та історії правових вчень, теорії держави і права та інформаційного права, серед яких наукові праці сучасних європейських та американських вчених, у тому числі не перекладені на українську чи російську мови. Слід зазначити, що їх аналіз та використання відповідає вимогам наукової дискусії;

- методологією дослідження, основу якої складає філософсько-методологічний плюралізм: визнання різних методів, здатних розкрити взаємозв'язок права та моралі в умовах побудови інформаційного суспільства. Стрижневим методологічним підходом в дослідженні є аксіологічний. Наукові методи, що склали методологічну базу дисертаційної роботи, зокрема, історичний, системний, порівняльно-правовий, формально-

юридичний та інші, використовувалися в органічному взаємозв'язку, що дало можливість сформувати цілісну методологічну систему дослідження.

У цілому методологічна визначеність і упорядкованість дисертаційної роботи сприяли обґрунтуванню низки важливих положень і висновків, достовірність яких також підтверджується їх зв'язками та можливостями інтеграції в існуючі наукові соціально-гуманітарні знання, відповідністю тим тенденціям, які спостерігаються в правовій реальності України та юридичній науці.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій. Звертає увагу чітка постановка завдань дисертації, що дає змогу аргументувати не лише логічну послідовність цього дослідження, а й його спрямування на отримання обґрунтованих та змістовних результатів і висновків. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, поряд із використанням широкого кола наукових джерел вітчизняних та зарубіжних вчених, забезпечується низкою статистичних, інформаційних даних, аналізом вітчизняного та зарубіжного законодавства.

Наукова новизна результатів дослідження відповідають вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій. Слід окремо зупинитися на таких аспектах новизни роботи, які варті обговорення.

Автором уперше обґрунтовано процес конвергенції юридичного позитивізму та теорій природного права, в роботі стверджується, що в сучасній філософії права спостерігається поступове зближення позицій позитивістського і природно-правового підходів, подолання гострої поляризації цих учень, які вже не виступають як антагоністи, а взаємодоповнюють один одного. І.В. Сердюк формулює такий висновок на основі аналізу робіт представників сучасного позитивізму і теорії природного права (с.38-41).

Дисертантом визначено й охарактеризовано положення про розуміння права та моралі як соціальних і суспільних явищ, ефективних регуляторів

суспільних відносин, які в умовах інформаційного суспільства мають, по можливості, не протидіяти, а співіснувати і взаємодіяти.

Уваги заслуговує розуміння тенденцій становлення й розвитку інформаційного суспільства, серед яких виділено два напрями: 1) соціалізація економічних структур і відносин приватної власності, обмеження державної влади; 2) індивідуалізація економічних і соціальних процесів, наповнення їх особистісним сенсом.

Наукову цінність має аналіз процесу зближення міжнародної правової системи і національних правових систем, який в умовах інформаційного суспільства представляє собою багаторівневу структурну діяльність держав у галузі правового забезпечення міжнародної інформаційної сфери. вказано, що розмаїття інформаційно-правових відносин робить неможливим визначення якоїсь єдиної «правильної» моделі інтеграції інформаційного законодавства, форма і механізми якої мають обиратися з урахуванням особливостей національної законодавчої системи та значимості самих інформаційно-правових відносин.

Ураховуючи коло проблем, що породжуються впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на традиційні духовні цінності, особливий інтерес представляють розроблені дисертантом детальні заходи в сфері захисту суспільної моралі в інформаційному середовищі, а саме: розроблення механізму взаємодії держави з громадськістю для контролю над дотриманням чинного законодавства у діяльності ЗМІ; введення обов'язкового кодування з метою обмеження вільного доступу до тих програм, які можуть завдати шкоди неповнолітнім або показ їх у встановлений часовий інтервал у разі неможливості такого кодування; розроблення Кодексу кіберетики, в який поряд із загальнолюдськими етичними принципами та нормами необхідно включити принципи, розроблені в комп'ютерній етиці; широкий суспільний дискурс актуальних питань кіберетики, норм мережевої етики (нетікету), проведення конференцій, семінарів, участь у міжнародних програмах відповідної

спрямованості; опрацювання і введення в освітній процес закладів загальної середньої освіти рекомендацій щодо безпечного використання дітьми та підлітками Інтернету (освітні заходи у цій сфері повинні охоплювати як неповнолітніх, так і батьків, учителів) з метою інформування щодо можливих аморальних та протиправних наслідків неконтрольованого використання інформації та комунікаційних технологій, попередження кіберзлочинів, виховання відповідальної онлайн-поведінки; введення в закладах вищої освіти спеціальних курсів з комп'ютерної етики та прийняття ЗВО Кодексів комп'ютерної етики; розроблення етичного Кодексу, який регулюватиме питання суспільної моралі серед суб'єктів, діяльність яких пов'язана з обігом продукції сексуального чи еротичного характеру; створення незалежного громадського органу з питань захисту суспільної моралі, діяльність якого буде здійснюватися на громадських засадах; систематичне проведення виховних заходів у закладах освіти з метою пропаганди моральних цінностей; підтримка національної культури, мистецтва, книговидання, культурних та етичних традицій; здійснення моніторингу та контролю у сфері захисту суспільної моралі, аналіз процесів і тенденцій у цій сфері.

Позитивної оцінки заслуговує виявлення основних морально-правових проблем становлення в Україні інформаційного суспільства та обґрунтування подальшого удосконалення правового регулювання інформаційних відносин, яке має відбуватися за наступними напрямами: розширення права громадян на звернення до органів влади за допомогою сучасних ІКТ систем; подальше спрощення адміністративних послуг в контексті впровадження концепції е-урядування; унормування діяльності з поширення інформації в мережі Інтернет, що потребує розроблення та прийняття закону «Про засоби масової інформації в мережі Інтернет», в якому необхідно передбачити визначення правового статусу та принципи діяльності Інтернет-ЗМІ; вдосконалення правових вимог щодо дотримання етичних стандартів в ЗМІ та інших засобах телекомунікації; формування правових умов для забезпечення плюралізму, прозорості та неупередженості діяльності ЗМІ; визначення прав та обов'язків

вітчизняних і зарубіжних суб'єктів інформаційних відносин в національному сегменті Інтернет; посилення відповідальності за незаконне розміщення та використання об'єктів авторського та суміжних прав у мережі Інтернет; узгодження термінології в інформаційному законодавстві; розроблення та ухвалення Інформаційного Кодексу України; підвищення за допомогою ІКТ доступності права для населення; розроблення правової бази щодо захисту приватної інформації.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Науково-дослідна робота відповідає всім формальним визначеним чинним законодавством вимогам. Дисертаційна робота відзначається послідовністю, логікою, взаємообумовленістю результатів, змістовністю та аргументованістю. Зазначене підтверджується зібраним і опрацьованим теоретичним та емпіричним матеріалом, на базі якого проведене дослідження. Основні положення і висновки дисертації опубліковані у 15-х наукових працях, із них 7 статей – у вітчизняних фахових виданнях, 2 – у зарубіжних, а також у тезах 6 доповідей на міжнародних та всеукраїнських конференціях, що повністю відповідають встановленим вимогам МОН України. Спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалась апробація дисертаційного дослідження, характер статей дисертанта, в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, повною мірою розкривають дослідницьку проблему взаємодії права та моралі в умовах інформаційного суспільства. загалом можна констатувати, що дисертація пройшла належну апробацію, вона є самостійною науковою працею, що має завершений характер.

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст і висновки підготовленого І. В. Сердюком дисертаційного дослідження. зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Практичне значення результатів дослідження. Дослідження взаємодії права та моралі в інформаційному суспільстві як кваліфікована наукова праця містить вирішення важливих і актуальних для сьогодення наукових завдань та поповнює низку прогалин, що існували філософсько-правовій науці. Одержані автором дисертації результати можуть бути використані:

- у законотворчій діяльності при удосконаленні чинного та розробці нового законодавства, спрямованого на формування в Україні інформаційного суспільства та інтеграцію в глобальний інформаційний простір;

- у науково-дослідній сфері для подальшого філософсько-правового дискурсу взаємодії права та моралі в умовах інформаційного суспільства та підготовці рекомендацій щодо удосконалення державної політики в сфері захисту суспільної моралі та правового регулювання інформаційних відносин в Україні;

- у правозастосовній діяльності при розробці кодексів комп'ютерної етики закладів освіти, що сприятиме впровадженню інформаційного законодавства у навчально-виховний процес та для підвищення ефективності дотримання чинного законодавства та етичних стандартів в діяльності ЗМІ;

- у практичній діяльності правоохоронних органів при впровадженні в практику професійної діяльності Правил етичної поведінки поліцейських;

- у правовиховній діяльності при розробці рекомендацій щодо безпечного використання дітьми та підлітками Інтернету з метою інформування про можливі аморальні та протиправні наслідки неконтрольованого використання інформації та комунікаційних технологій, попередження кіберзлочинів, виховання відповідальної онлайн-поведінки;

- у освітньому процесі при розробці та викладанні курсів «Філософія права», «Філософські проблеми правового виховання», «Теорія держави і права», «Методологія наукових правових досліджень», «Організація судових та правоохоронних органів».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що подане на рецензування дослідження містить деякі положення, оцінки, висновки і рекомендації, які відображають спірні теоретичні позиції, що спонукує до дискусії з їх приводу, а саме:

1. Попри належний науковий рівень дисертації, обґрунтованість та оптимальність методики дослідження, звертає на себе увагу деяка обмеженість описання використаних методологічних засобів у вступі до дисертації. Здається, що для філософсько-правового дослідження такого кваліфікаційного рівня та предметності важливим було б описати не тільки окремі наукові методи, але й певним чином систематизувати їх, зокрема показати філософські, філософсько-правові, правові та інші засади дослідження, зокрема філософські системи та предметні правові теорії (концепції, доктрини, ідеї), які визначили основи дослідження, розрізнити методологічні підходи, власно наукові методи, показати яким чином їх було адаптовано до предмету і завдань дослідження проблем взаємозв'язку права та моралі в умовах інформаційного суспільства.

2. Дисертант неодноразово застосовує у своїй роботі (особливо у підрозділах 2.1, 2.2, 3.1) терміни «інформація», «знання» та дає відповідні пояснення у зв'язку з їхнім застосуванням. Однак у роботі не має докладного аналізу чим саме відрізняється, на думку дисертанта, «інформаційне суспільство» від «суспільства знань» і як це проявляється в сучасних українських реаліях. Можливо, відповідь на це питання може мати певну цінність для кращого розуміння взаємодії права та моралі в умовах інформаційної революції.

3. Досліджуючи різні сторони процесу впровадження інформаційно-комунікативних технологій в систему життєдіяльності суспільства, дисертант справедливо відмічає проблему «цифрової нерівності». Представляється доцільним більш глибоке вивчення даного аспекту, в особливості його впливу на соціальні взаємовідносини.

4. Підтримуючи автора у його прагненні аналізувати проблеми взаємодії права та моралі, слід відмітити, що він у своїх наукових розвідках обмежується здебільшого природним типом праворозуміння в його європейській інтерпретації, а відповідно традиції європейської філософії права, осмислення інших традицій здійснено фрагментарно, між тим виникнення і розвиток глобального інформаційного суспільства, міжцивілізаційна діалогічність створення нового цифрового простору, потребують вивчення морально-правових засад інформаційного суспільства не тільки в європейських, а й у інших сучасних цивілізаціях.

Проте ці зауваження мають дискусійний характер, стосуються здебільшого не концептуально важливих висновків та положень автора, а окремих аспектів обґрунтування і не впливають на високу позитивну оцінку дисертації. Важливість для науки та практики одержаних автором результатів полягає у тому, що дисертація містить розв'язання актуальних, науково та практично значущих проблем взаємодії права та моралі в сучасному інформаційному суспільстві. Дослідження І. В. Сердюка окреслює коло актуальних теоретичних та методологічних проблем, які орієнтують на нові напрями філософсько-правових досліджень.

Висновок. Дисертаційна робота Сердюка Івана Вікторовича «Взаємодія права та моралі в умовах інформаційного суспільства: філософсько-правовий дискурс» є цілісним та завершеним дослідженням актуальних наукових проблем, яке відповідає сучасному етапу розвитку філософії права і окреслює проблемне поле нових напрямів філософсько-правових та інших юридичних наукових досліджень, а за предметом дослідження, завданнями, методологією, змістом та висновками відповідає спеціальності 12.00.12 - філософія права.

Таким чином, на основі вивчення дисертації та праць здобувача необхідно зробити висновок, що дисертація «Взаємодія права та моралі в умовах інформаційного суспільства: філософсько-правовий дискурс» цілком відповідає положенням наказу №40 МОН України «Про затвердження Вимог

до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. та пп. 9 і 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567. Знайомство із дисертацією дає підстави оцінити її позитивно, і заключити, що робота варта уваги наукової спільноти, а її автор Сердюк Іван Вікторович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 - філософія права.

Завідувач кафедри європейського
права та порівняльного правознавства
юридичного факультету Чернівецького
національного університету ім. Ю. Федьковича,
доктор юридичних наук, професор **С. Г. Меленко**

Підпис Меленка С. Г. засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Дмитровська Х.О.
"27" грудня 2017 р.